

A negatív gondolatainkkal való megbarátkozás efféle módszere az expozíciós terápia alfája és ómegája. Ahelyett, hogy kognitív módon kelljen feldolgoznunk a rémitő eseményeket, az expozíciós terápia szembeállít minket a félelmeinkkel. Azzal, hogy bizonytalanságainkkal szembenézünk, ez a típusú terápia segít abban, hogy megtörjük a kapcsolatot a negatív emlékek és a rettegés visszatérő érzése között. Edna Foa, a Pennsylvania Egyetem pszichiátriai intézetének klinikai pszichológia professzora a klasszikus módszer egy új változatát dolgozta ki, amely ő „meghosszabbított expozíciós terápiának” nevez. A meghosszabbított vagy tartós expozíciós terápiánál a páciens fokozatosan kerül egyre közelebb és közelebb a rémisztő helyzethez. Az expozíció megtörheti a kapcsolatot a negatív emlékek és a szorongás között. Amikor elkülönítjük a negatív emlékeket a hozzájuk társuló gyötrelemtől, az emlékeket továbbra is negatív színben észleljük ugyan, de többé már nem okoznak számunkra rettegést és aggodalmat. Amint láthatjuk, Burkeman javaslata is hasonló az ilyesféle terápiákhoz: fogadjuk el a félelmeinket és kudarcainkat, és ne nyomjuk el vagy rejtjük el őket egy színlelt pozitív álarc alá.

Tudományos és filozófiai hiányosságai ellenére Burkeman könyve nagyon is megéri, hogy alaposabban elolvassuk. Sok olyan értékes rész megtalálható benne, amit már ismerünk a *Guardian* szerzőjének *This Column Will Change Your Life* (*Ez a rovat megváltoztatja ez életét*) című népszerű szombati rovatából, ami e sorok írójának is egyik személyes kedvence. A rovat-hoz hasonlóan a *The Antidote* lelkes és szellemes beszámolót tár elénk az olyan módszerekről, amelyek a leghatékonyabban átsegítenek minket életünk szorongással és bánattal teli, vagy egyszerűen csak bosszantó pillanatainak és szakaszainak, és hogy hogyan kezeljük a negatív érzéseinket és pesszimizmusunkat anélkül, hogy egy ezer watton világító műmosoly mögé rejtjék őket.

Berit Brogaard filozófiaprofesszor, a St. Louis Synesthesia Research Team igazgatója a Missouri Egyetemen.

(*The Berlin Review of Books*)

Zoë Heller

A Salman Rushdie-ügy

Joseph Anton: A Memoir by Salman Rushdie.
Random House, 2012. 636 oldal¹

Amikor 1980-ban Anísz Rushdie először olvasta fia *Az éjjel gyermekei* (*Midnight's Children*) című regényét, meg volt győződve róla, hogy Ahmed Szinai, a regénybeli alkoholproblémákkal küzdő apa figurája valójában az ő szatirikus képmása. Családi vita kerekedett a dologból. Ifj. Rushdie nem tagadta, hogy Szinai alakja az apján alapul. „A magam fiatal, dühös módján – mondja majd később Salman Rushdie a *The Paris Review* riporterének – azt feleltem, hogy kihagytam az összes csúnyább dolgot.” Azonban egyszersmind tiltakozott is apja sértődött reakciója ellen. „Az apám irodalmat is tanult Cambridge-ben, így azt vártam, hogy kifinomultabb módon reagál a könyvre, de az az ember, akitől végül ezt a reakciót megkaptam, az anyám volt... Ő azonnal tudta, hogy fikcióról van szó.”

Az álláspont, amit Rushdie ebben a családi-irodalmi vitában képviselt, kísértetiesen emlékeztet azokra az érvekre, amelyekkel kilenc évvel később védekezett. 1989. február 15-én, egy nappal azután, hogy az iráni Homeini ajatollah fatvát mondott ki rá, halálra ítélve őt azért, mert megírta a *Sátáni verseket* (*The Satanic Verses*), Rushdie megjelent a brit televízióban. A szerző elmondta, azt kívánja, hogy bárcsak „kritikusabb” lett volna a könyve az iszlám vallással szemben. Ahogy arról a *Joseph Anton*ban – önéletrajzában, amely Charles de Gaulle önéletírásához hasonlóan egyes szám harmadik személyben íródott – beszámol, a legfőbb érzelme akkoriban az értetlenség volt:

„Amikor először vádolták azzal, hogy sértő, őszintén zavarba jött. Ő azt hitte, művészi módon ábrázolta az isteni kinyilatkoztatás je-

¹ Magyar kiadása: Salman Rushdie: *Joseph Anton.* Ulpius-ház Könyvkiadó, Budapest, 2012. Greskovits Endre fordítása. 732 oldal.

lenségét; minden bizonnyal egy hitetlen nézőpontjából, de akkor is megfelelően. Hogyan lehet ezt sértőnek tekinteni? A düh által vezérelt identitási politika sértődékeny éveiből, amelyek ezután következtek, mindenki máshoz hasonlóan ő is megtanulta a választ ezekre a kérdésekre.” [Greskovits Endre fordítása.]

Tekintettel arra, milyen gyakran vádolták Rushdie-t azzal, hogy a *Sátáni versek* kifejezetten a zavarkeltés szándékával írta, érthető, hogy szeretné kiemelni a váratlan – a példátlan – természetét azoknak az eseményeknek, amelyek a regény kiadását követték. Még így is túl naivnak tűnik, hogy akkori önmagát ártatlan könymolyként mutatja be, akit meghökkenített a világ durva betolakodása az ő művészi világába. Pályájának ezen a pontján Rushdie, aki ellen Indira Gandhi már per indított az *Az éjjeli gyermekeiben* szereplő becsületsértő állítások miatt, és aki látta, ahogy harmadik regényét betiltják Pakisztánban, már épp eléggé tisztában volt az irodalomnak azzal a képességével, hogy ellenséges, nem irodalmi jellegű reakciókat válthat ki.²

A túlságos naivitására való hivatkozásnál is zavaróbbnak tűnik az az érvelés, amellyel a szépirodalom immunitását igyekszik igazolni a politikai vagy vallási dühvel szemben. Elrugaszkodva attól a bevett, liberális felfogástól, miszerint az irodalomnak rendelkeznie kell azzal a szabadsággal, hogy sértő lehessen, Rushdie úgy véli, hogy a megfelelően értelmezett irodalom *nem tud* sértő lenni. Azok a muszlimok, akiket sértett a *Sátáni versek*,

2 Egy másik helyen Rushdie egy alternatív és sokkal meggyőzőbb beszámolót közöl arról, hogy a kiadás előtt mit értett a *Sátáni versek* provokatív tartalma alatt. „Tudtam, hogy a könyvem nem fog tetszeni a radikális molláknak... – emlékezett vissza az író egy 2005-ben, a *The Paris Review* munkatársának adott interjújában. – Volt egy-két korai olvasó, köztük Edward Said, akik megjegyezték, hogy kihívtam ezeket a fickókat és megkérdeztem, hogy aggódom-e emiatt. És azokban az ártatlan napokban azt feleltem, hogy nem... Valószínűtlennek tűnt, hogy a könyvemet akárcsak a legcsekélyebb figyelemre is méltatják, és az igazat megvallva nem is érdekelt a dolog. Miért is ne provokálna az irodalom? Mindig is azt tette.”

ugyanazt a hibát követték el, amit egykor apja, Anísz Rushdie elkövetett, amikor „nem megfelelően” olvasta *Az éjjeli gyermekeit*, azaz összekeverték a szépirodalmat más prózai műfajokkal:

„Az ő prófétáját különben sem Mohamednek hívják, nem egy Mekka nevű városban él, és nem (vagy nem egészen) iszlám nevű vallást hozott létre. És csak egy olyan ember álmaiban jelenik meg, akit az örületbe kergetett a hit elvesztése. E sok távolságtéremtő eszköz az alkotó véleménye szerint a mű fiktív természetét jelzi.” [Greskovits Endre fordítása.]

A fatva éveinek egyik nagy bánata Rushdie számára – állítása szerint sokkal személyesebben felkavaróbb, mint a szólásszabadsága elleni támadás vagy akár az, hogy veszélyben volt az élete – az a felfedezés volt, hogy emberek sokasága képtelen volt vagy nem akart foglalkozni az ő „komoly művészi szándékával”. „Megdöbbenő volt rájönni arra – írta 1990-ben –, hogy az embereket *nem érdekli a művészet*.” Küldetésének egyik része a *Joseph Anton*ban az, hogy megmentse az irodalmat, ezt a „gyönyörű és ősi művészetet, melynek művelője lehet”, a cinikus rágalmaktól és a tudatlan félremagyarázástól. Ebbe a küldetésbe beletartozik egy jelentős mértékű visszavonulás is olyan nézetektől, melyeket korábban ő is osztott a szépirodalomnak a politikát és a történelmet át- és átszövő szerepéről.

Az *Outside the Whale (Kívül a ceten)* című híres esszéjében, melyet öt évvel a fatva előtt írt, Rushdie számos könyvet és filmet kritizált azért, mert imperialista mítoszokat terjesztettek a Rádzs³ alatti indiai–brit kapcsolatok jellegéről. Azzal érvelt például, hogy a nemi erőszak úgy Paul Scott négykötetes regényfolyamának, *A Rádzs kvartettnek (The Raj Quartet)* a középpontjában hozzájárult egy rasszista elképzelés kialakulásához a fehérbőrű garmati nőkre a „kéjszóvár indusok” képében leselkedő szexuális fenyegetésről. A regények, állította, nem mentesülhetnek az

3 Rádzs: (Brit) India közvetlen brit kormányzásának korszaka (1858–1947).

ilyesfajta kritika alól azon az alapon, hogy „csak” szépirodalomról van szó: minden művészet, amennyiben arra vállalkozott, hogy kijelentse „*mi a helyzet*, mi az igazság és mi az, ami hamis,” elkerülhetetlenül politikai és „a történelem szüntelen viharának, folytonos vitájának és dialektikájának” része.

Nem meglepő, hogy Rushdie napjainkban már kissé jobban tart a történelem ítéletétől, ám mégsem szerencsés az a szándéka, hogy elzárja az irodalmat „a vallási, politikai, szociológiai, posztkoloniális és más diskurzusok kakofóniájától.” Természetesen a *Sátáni versek* nem minden ellenzője volt annyira felkészült a modern regény bizonyos technikáiból, amennyire kellett volna. Ám azt állítani, hogy a sértett reakcióik összeegyeztethetetlenek voltak Rushdie művészi szándékaival, nem zárhatja le a vitát. Ha Paul Scott még él és válaszolhatott volna a *Rádzs kvartettet* ért kritikákra, minden bizonnyal váltig állította volna, hogy nem állt *szándékában* rasszistának lenni. Talán még azzal is megvádolta volna Rushdie-t, hogy belemerül az érzékeny hovartartozási kérdések taglalásába. De ezek a válaszok aligha csökkentették volna Rushdie panaszának jogosságát.

Időnként úgy tűnik, hogy Rushdie belefárad a szépírók különleges jogainak védelmébe és inkább a komoly avagy *fontos* szépirodalom extra-különleges jogainak szószólójának áll. „Megkülönböztetett védelemben reménykedett, mert gyakran érezte úgy, hogy ebben kell reménykednie, olyan minőségi védelemben, melyet más megtámadott könyvek, a *Lady Chatterley szeretője*, az *Ulysses*, a *Lolita* kaptak [...]”⁴

Az olvasó ekkor megdöbbenhet, nemcsak azért, mert a szerző látszólag semmibe veszi azoknak az íróknak a szólásszabadságát, akik nem bizonyulnának méltónak a „minőségi védelemre”, hanem amiatt az úri könnyedség miatt is, amellyel Rushdie Lawrence, Joyce és Nabokov mellé állítja magát irodalmi érdem tekintetében. Memoárjában Rushdie lelki rokonságot vállal minden nagynevű iro-

dalmárral – férfiakkal, akik hozzá hasonlóan szenvedtek a zsenialitásuk miatt, ám hírnevük végül túlélte ellenzőikét:

[...] „a múlt halhatatlan írói mutatták az utat. Végül is nem ő volt az első író, akit fenyegettek, kiközösítettek vagy kiátkoztak a művészete miatt. A hatalmas Dosztojevszkijre gondolt, aki a kivégzőosztag előtt állt, majd miután az utolsó pillanatban megváltoztatták az ítéletet, négy évet töltött fogolytáborban, és Genet-re, aki a börtönben fékezhetetlenül írta erőszakosan homoerotikus mesterművét, a *Virágos Miasszonyunkat*. [...] Rabelais-t is elítélte egyházi hatóság; a katolikus egyháznak nem vette be a gyomra szövegének szatirikus áradását. De őt I. Ferenc megvédte azon az alapon, hogy nem lehet elnyomni a zsenijét. Akkor olyan idők jártak, amikor a művészeket megvédehették a királyok, *amiért értenek ahhoz, amit csinálnak*. Ezek most alantasabb idők voltak.” [Greskovits Endre fordítása.]

Alantasabb idők? Valóban? Igaz, hogy a fatva első éve alatt a brit kormány álláspontja nem volt teljesen egyöntetű Rushdie védelmében. Margaret Thatcher, akit a *Sátáni versekben* Mrs. Tortúrának nevez, nem volt kifejezett Rushdie-rajongó, kabinetjének egyes tagjai pedig egyenesen kinyilvánították, hogy meglehetősen ellenszenves figurának tekintik az író. Ennek ellenére elismerték a kötelességüket, hogy megvédjék egy brit állampolgár szólásszabadsághoz való jogát – még ha olyasvalakiről is van szó, akit nem kedvelnek – egy külföldi egyházi személy halálos fenyegetései ellenében. Ez pedig mindent egybevetve valami egészen szívbemarkoló árul el azokról az időkről. Az legalábbis bizonyos, hogy a helyzet megnyugtatóbb volt annál, mint amikor egy állampolgár biztonsága attól függene, hogy az uralkodó mit gondol az irodalmi tehetségéről.

Egy olyan ember, aki kilenc éven át halálos fenyegetés árnyékában él, nem hibáztatható azért, ha időnként szónokias kifejezésekkel festi le a helyzetét. Ám az ember azt remélné, hogy amikor később, immár szabadságban és biztonságban felidézi érzelmeit, egyfajta

4 Greskovits Endre fordítása.

ironikus tárgyilagossággal tekint vissza túlzásaira. Az utólagos bölcsesség azonban nem volt kijózanító hatással Rushdie önszeretetére nézve. Szeretné, ha megértenénk, mennyire bosszús volt, amikor jóakarói Joe-ra rövidítették keresztnevét írói álnevében, a kedvenc írói – Joseph Conrad és Anton Pavlovics Csehov – keresztneveiből összeállított Joseph Antonban. Azt akarja, hogy megértsük dühét, amikor holmi Scotland Yard tiszték parancsokat osztogattak neki. („Az életem különösen megszegyenítő időszaka volt, amikor a rendőrök úgy érezték, hogy így beszélhetnek velem.”) Azt akarja, hogy megértsük sértettségét, amit akkor érzett, amikor saját diplomáciai erőfeszítéseit szüneteltetni kellett az Iránban túrszéként tartott brit foglyok kiszabadítására irányuló tárgyalások miatt: „Terry Waite emberi jogai előnyt élveztek az ő emberi jogaival szemben.” És mindenekelőtt azt szeretné, ha mi is osztanánk nézetét, miszerint olyan próféta volt, akinek közel sem jutott elegendő tisztelet a saját hazájában.

Rushdie korábban azt mondta, egyik célja a *Joseph Anton* megírása közben az volt, hogy „szigorúbb” legyen önmaga iránt „mint bárki mással szemben.” Ez bizony komoly ambíció bármelyik memoáriró számára, és alighanem megvalósíthatatlan törekvés egy olyan ember esetében, aki annyira állhatatos a sértettségében, mint Rushdie. Amikor választat aközött, hogy nagylelkű legyen vagy éljen a bosszúállás régóta várt lehetőségével, a *Joseph Anton* szerzője szinte elkerülhetetlenül az utóbbi mellett dönt.

A legelképesztöbben szívtelen pillanatok némelyike akkor jön el, amikor négy házasságáról ír. Rushdie szokása, hogy saját, meg lehetőségen gyakori hűtlenségeire és félrelépéseire vágyainak parancsoló természetét hozza fel mentségül. („Saját vágyai olyanok voltak, mint a parancsok”, idézi fel, amikor azt magyarázza, miért hagyta el harmadik feleségét, Elizabeth Westet és kisfiát, hogy Amerikában kalandozhasson.) A feleségek különböző hibáit – pénzéhségüket, zsörtölődésüket, fél-

tékenységüket Rushdie tehetségére, és így tovább – nem bocsátja meg ilyen könnyen.

Marianne Wiggins (második felesége) és Padma Lakshmi (a 4-es számú Mrs. Rushdie) közül szoros versenyben az utóbbi nyeri el a legrosszabb feleség címét. Rushdie úgy mutatja be a modellt, színésznő és tévés műsorvezető Padmát, mint egyfajta Marion Daviest,⁵ egy érzékeny csábító, ám alapjaiban sekélyes nőcskét, aki csak a pénzére utazott, önző ambícióinak pedig „semmi köze sem volt az ő legmélyebb szükségleteinek beteljesítéséhez.” Padma sekélyességéről végérvényesen akkor hullik le a lepel, amikor a szeptember 11-ei terrortámadások után a megrendült Rushdie, aki szeretne beszélgetni a szeretteivel, felhívja őt Los Angelesben, mire kiderül, hogy Padma „épp fehéreneműreklámot forgat”.

Rushdie remegő dühe, amit abban a pillanatban érez, talán kissé túljátszottnak tűnhet az olvasó számára, hisz olyasvalakitől jön, aki könyvében sok-sok oldalt szentel annak, hogy felidézze találkozásait popsztárokkal, *Playboy*-modellek és popsztárok épp aktuális barátnőivel. Ám Rushdie azt is szeretné, ha megértenénk, hogy az éjszakai klubokban, különböző ismert személyek társaságában eltöltött idő nem öncélú volt:

„Enni fog a Balthazarban, a Da Silvanóban, a Nobuban, eljár film- és könyvbemutatókra, és jól érzi magát olyan felkapott éjszakai helyeken, mint amilyen a Moomba, ahol Padmát jól ismerik. [...] Csak a nyílt, látható és félelem nélküli élettel meg ennek az újságokba kerülésével tudja enyhíteni a félelem légkörét maga körül, ami most véleménye szerint nagyobb akadály bármely iráni fenyegetésnél.” [Greskovits Endre fordítása.]

Szóval, ha ott és akkor nem táncolt volna Padmával a Moombában, akkor az ellenség nyerte volna meg a háborút, ugye?

További bizonyítéka Rushdie képtelenségének arra, hogy valaha is olyan szigorú legyen önmagához, mint amilyen mások iránt, annak

5 Marion Davies (1897–1961): amerikai színésznő, sokáig William Randolph Hearst (1863–1951) amerikai üzletember és sajtómágnás szeretője.

a felidézése, hogyan viselkedtek amerikai és brit kiadói a fatva alatt. Peter Mayer (a Penguin kiadó igazgatója) és Sonny Mehta (a Knopftól) kiadták a *Sátáni versek* kemény-táblás változatát, ám amikor a puhafedeles kiadás megjelentetéséről volt szó, akkor előbb hímeztek-hámoztak, majd végképp kihátráltak a dologból. Hogy mindketten felelősek voltak a kiadóknál dolgozó munkatársak sokaságának biztonságaért – olyan férfiak és nők biztonságaért, akikre ugyanúgy kiterjedt a fatva hatálya, ám Rushdie-val ellentétben ők nem részesültek 24 órás rendőri védelemben – az nem jelent Rushdie számára elfogadható magyarázatot a döntéseikre.

Robert Gottlieb, a Knopf korábbi főszerkesztője, akivel Rushdie kiadta *Az éjjeli gyermekeit*, ugyancsak éles bírálatot kapott azért, mert egyszer azt találta mondani, hogy Rushdie nem írta volna meg a könyvét, ha tudta volna, hogy „emberek halálát fogja okozni”. Rushdie-t annyira felháborította ez a megjegyzés, mondja nekünk, hogy soha többé nem állt szóba Gottliebkel.

Az olvasók véleménye minden bizonnyal eltér majd arról, hogy vajon megérte-e a *Sátáni versek* puhafedeles kiadásában biztosított szólásszabadság követelése. Ám még azok is nehéznek találják majd, hogy osszák a szerző megvetését az ellenkező véleményt képviselők iránt, akik Rushdie oldalára állnak ebben a vitában. Mire a Rushdie-ügy lezárult, több mint ötven ember halt meg a könyvvel összefüggésbe hozható okból. A kérdések, amelyeket Mayer, Mehta és Gottlieb felvetett tudniillik, hogy bölcs dolog-e ilyen körülmények között további publikációkat megjelentetni, ma éppoly tökéletesen ésszerűnek és emberinek tűnnek, mint akkor.

Amikor Rushdie felidézi azt az 1990-es szerencsétlen közjátékot, melynek során muszlim vezetőkkel találkozott és beleegyezett abba, hogy nemcsak visszavonja a puhafedeles kiadást, hanem kinyilvánítja hitét az iszlámban, dorgálja azokat is, akik nem „elégé elnézőek” a „hibája” iránt. Az elnézés

természetesen olyan viszonyulás, ami kijárt volna neki azokban a zűrzavaros időkben, az viszont sajnálatos, hogy belőle viszont teljesen hiányzik ez az attitűd, amikor korábbi barátairól és kollégáiról mond ítéletet.

A legszomorúbb azonban talán mégis az iszlám iránti megváltozott hozzáállása. A fatva egész ideje alatt Rushdie gondosan ellenállt annak a kísértésnek, hogy magát az iszlámot jelölje meg ellenségként. „Az iszlamizmusnak nevezett ideológia nem egyenlő az iszlámmal – jelentette ki David Cronenbergnek 1995-ben. – Ez a politikai irányzat, amelyet fundamentalizmusnak hívunk és amitől mindenki úgy fél, mint a tüztől, nem vallási, hanem politikai kirekesztő mozgalom, ami történetesen egyfajta vallási nyelvezetet használ.”⁶

Ám toleranciája az efféle megkülönböztetés iránt azóta jócskán megfogyatkozott. Ma már őszintétlennek és helytelennek tekint minden próbálkozást, amelynek célja az, hogy elválassza az iszlám vallás reakciós formáit magától az iszlámtól. Ezek a próbálkozások, állítja, másai a nyugati marxisták régi próbálkozásainak, akik igyekeztek elválasztani az „igazi” marxista utat a szovjet kommunizmus rémtetteitől. Az iszlám szerintük nem egy heterogén entitás, hanem egy visszataszító, gyilkos monolit, és a nyugati „tolerancia” a vallás iránt – a tolerancia szót mindig megvevő idézőjelek közé téve – csak „Tartuffe-szerű álszenteskedés.”

Hogyan egyeztessük össze ezeket az érzelmeket azzal a hálával, amit Rushdie könyvében máshol kifejez azok iránt a muszlim írók iránt, akik támogatták őt a fatva alatt? Vagy Rushdie hitével a művésznek az emberi tolerancia elősegítőjeként játszott szerepével? Az irodalom dolga – írja önéletírásának utolsó oldalain – megkönnyíteni, hogy „megértően rokonszenvezzünk és azonosuljunk a tőlünk különböző emberekkel is” és hogy „a világot nagyobbak, tágabbnak érezzük, mint eddig”.⁷ Néhány olvasó úgy érezheti a *Joseph*

6 Riport David Cronenberggel a *Shift* 1995. június-júliusi számában.

7 Greskovits Endre fordítása.

Anton végére érve, hogy a világ kisebb és zordabb, mint eddig volt. Pedig valójában a világ éppoly nagy és tág, mint amekkora mindig is volt. Csak Rushdie lett időközben kicsi...

(*The New York Review of Books*)

Urs Hafner

Eugenika két svájci városban A szociálpolitika sötét fejezete

Gisela Hauss, Béatrice Ziegler, Karin Cagnazzo, Mischa Gallati: Eingriffe ins Leben. Fürsorge und Eugenik in zwei Schweizer Städten (1920–1950). Chronos Verlag, 2012. 192 oldal

A jóléti állam számtalan embert óvott meg a szegénységtől a 20. század Európájában. A jóléti államnak azonban van egy csúf oldala is. Főleg a 20. század első felében motiválták az állami gondoskodással kapcsolatos intézkedéseket az eugenika, azaz a „jó születés tudományának” tételei. Ezeknek az intézkedéseknek az volt a célja, hogy erősítsék a „néptestet” (Volkskörper) az alacsonyabb rendűnek tekintett egyének – ilyenek voltak az úgynevezett morálisan degeneráltak, az elszegényedettek, a fogyatékkal élők és az alkoholisták – szaporodásának megakadályozásával. A erre a célra leggyakrabban igénybe vett eszközök a házasságkötési tilalom, a sterilizálás, a kasztrálás és az elmeegógyintézeti gondozás voltak. Az egyén jogai kevésbé voltak fontosak, mint a nemzet (vélt) java.

Gyámság alá helyezés, sterilizálás

Az eugenikát rendszerint a nemzetiszocialistákkal kötik össze, ám eukenikai motívumokkal és gyakorlatokkal a demokráciákban is találkozhatunk. A német eugenikusokat a 20. század első felében a sterilizálás tekintetében élenjáró szerepet játszó Amerikai Egyesült Államok inspirálta. Svédországban

egészen 1976-ig volt hatályban a sterilizációs törvény, s addig mintegy hatvanezer nőt vettek alá kényszer-sterilizálásnak. És ahogy arra a közelmúltban egy tanulmány Basel és Zürich, illetve Waadt (Vaud) kanton esetében rámutatott, a 20. század első felében Svájcban is elterjedt volt az eugenikai gondolkodás és cselekvés.

Ezeket az eredményeket egészíti ki az a most megjelent tanulmánykötet, amely az *Integration und Ausschluss* nevet viselő nemzeti kutatási program keretében jelent meg. Gisela Hauss, Béatrice Ziegler, Karin Cagnazzo és Mischa Gallati két svájci városban, St. Gallenben és Bernben vizsgálták az eugenikai gondolkodás és cselekvés elterjedését esettörténetek alapján, főleg a sterilizációra és a gondozás területére összpontosítva. A legtöbbször ugyanis gondnokság alatt álló személyek kerültek az eugenika látóterébe.

A két város a 19. és 20. század fordulóján polgári volt, Bernben azonban a baloldal is jelentős erőt képviselt. Míg Bernben kiépítették és professzionalizálták a gondozási rendszert, ez St. Gallenben túlnyomórészt önkéntességi alapon nyugodott. Bernben így jelentősen több gondnokság alá helyezés történt, mint St. Gallenben. Az eugenikai gyakorlat, amelyben gyámhivatalok, pszichiátriák, orvosok és bíróságok működtek együtt, alig különbözött egymástól a két városban. A felelősök rendkívül ritkán érveltek kifejezetten eugenikai érvekkel, inkább orvosi, pedagógiai és pénzügyi érveket (a szegénygondozásra nehezedő teher elkerülése) kapcsoltak össze egymással.

Önkéntességre kényszerítve

Sterilizálásra ritkán került sor; St. Gallenben a szerzők 1920-tól 1950-ig húsz esetet azonosítottak. Az érintettek főleg gondnokság alá helyezett fiatalok és a szegényebb rétegekből származó leánygyermek voltak. Őket nem akaratuk ellenére sterilizálták; a kényszer-sterilizálás ugyanis testi sértésnek számított és csak Waadt kantonban volt legális. Mindazonáltal a nőkre gyakran komoly nyomást gyakoroltak, hogy egyezzenek bele a sterilizálásba.